

Ant Pü

ANTS PIIP-

rahvusvaheline mees

Artiklikogumik

Koostajad Liivi Aarma ja Heino Arumäe
Toimetaja Andres Adamson
Keeletoimetaja Piret Ruustal
Kujundaja Kaspar Ehlvest
Küljendaja Erje Hakman

Raamatu koostamise algatas
MTÜ Konstantin Pätsi Muuseum –
Eesti Riigivanemate Muuseum

MTÜ KONSTANTIN PÄTSI MUSEUM

Raamatu väljaandmist toetasid:

Välisministeerium

VÄLISMINISTEERIUM

Riigikantselei

RIIGIKANTSELEI

Eesti Kultuurkapital

EESTI KULTUURKAPITAL

Eesti Rahvuskultuuri Fond

Tallinna Rotary Klubi ja
Tartu Rotary Klubi

Esikaanel: Ants Piip Washingtonis 1923. a.
Foto: Henry Miller. USA Kongressi Raamatukogu

© Autorid ja kirjastus Argo, 2024

Kõik õigused kaitstud

www.argokirjastus.ee

ISBN 978-9916-704-45-5

Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

Sisukord

Saateks. <i>Liivi Aarma, Heino Arumäe</i>	7
Tuhalaane juurtega. Esivanemad, isakodu ja koolitee. <i>Liivi Aarma</i>	13
Seitse aastat Kuressaares. <i>Liivi Aarma</i>	29
Ants Piip ja Peterburi ülikool. <i>Sirje Tamul</i>	57
Eesti esindaja Londonis 1918. <i>Heino Arumäe</i>	74
Ants Piip ja Pariisi rahukonverents 1919. <i>Heino Arumäe</i>	120
Ants Piip ja Tartu rahu. <i>Heino Arumäe</i>	156
Peaminister ja riigivanem 1920–1921. <i>Küllo Arjakas</i>	200
Välisminister 1921–1922. <i>Heino Arumäe</i>	227
Saadikuna Ameerikas. <i>Eero Medijainen</i>	288
Tartu ülikooli professor 1919–1940. <i>Sirje Tamul</i>	317
Ants Piip ja baaside aeg 1939–1940. <i>Ago Pajur</i>	346
Ants Piibu represseerimine. <i>Liivi Aarma</i>	446
Elukohad ja kinnisvara. <i>Liivi Aarma, Sirje Tamul</i>	449
Ants Piip ja Rotary liikumine. <i>Viktor Hütt</i>	456
Järelsõna: Ants Piipu portreeterides. <i>Heino Arumäe</i>	463
Isikunimede register	482

Saateks

President Konstantin Päts kirjutas 1940. aasta traagilistel juunipäevadel võidupüha puhul eesti rahvale mõeldud läkituses: „Kõige suurem, mida meie oleme suutnud luua, on Eesti riik. Temale kuulub meie kõige palavam armastus, meie töö ja meie elu.“ Avalduses toonitati, et Eesti riik on ainus, millele eestlased võivad loota, ja president kutsus üles ka edaspidi hoolitsema omariikluse püsimise eest ning uskuma paremasse tulevikku.

Kõneks olev läkitus nägi trükivalgust alles pool sajandit hiljem, kuid pole oma aktuaalsust kaotanud tänaseni. Eesti suveräänse rahvusriigi loomine ja selle kaitsmine Vabadussõjas oli meie esivanemate ühe põlvkonna aegumatu kangelastegu, mis otsustavalt mõjutas kogu rahva edasist saatust. Ja kui me hindame Eesti riiki, siis on meie moraalseks kohuseks austada ja meenutada ka selle riigi loojaid. Riigi loob ja seda kaitseb rahvas, kuid suurte tegude puhul kuulub oluline roll rahvuslikele liidritele – teenäitajatele, innustajatele ja organisaatoritele. Eesti riik loodi ja seda kaitsti ilmasõjast, Vene oktoobripöörde, Saksa okupatsioonist ja Vabadussõja algusest tulenevatel põhjustel äärmiselt keerulistes oludes, kus otsustavaks sai meie poliitilise ja sõjalise juhtkonna raugematu tahe ja kindlameelne tegevus.

Mõnegi meie teeneka riigimehe elu ja tööd on juba põhjalikult käsitletud, kuid paljudest sellesse auväärsele plejaadi kuuluvatest isikutest on teada üsna vähe. Üks neist on diplomaat, juuraprofessor ja riigimees Ants Piip. Käesolevas kogumikus vaadeldaksegi Piibu jõupingutusi Eesti riigi loomisel, tema võitlust noore Eesti Vabariigi eluõiguse eest rahvusvahelisel areenil ning tema edasist elukäiku riigimehe ja Tartu ülikooli professorina. Kogumiku piiratud mahu tõttu on käsitletud vaid Piibu tegevuse kõige olulisemaid aspekte ning paljudi tähelepanuväärset selle andeka mehe mitmekülgset elus ootab veel uurijaid.

Kogumiku avaartikkel „Tuhalaane juurtega. Esivanemad, isakodu ja koolitee“ viibki meid Ants Piibu juurte juurde. Eestlased on ajast aega olnud põhiliselt talupojarahvas, enamjaolt olid talupäritolu ka iseseisva riigi loomisel olulist osa mänginud isikud. Artikli autor Liivi Aarma on põhjaliku tööga välja selgitanud Paistu kihelkonnas Tuhalaane vallas elanud Piibu ema- ja isapoolsed esivanemad enam kui kuue põlvkonna ulatuses alates 17. sajandi lõpust. Saatuse tahtel sai Ants Piip oma ema perekonnanime, mille esimene kandja oli Hans Villemi poeg Piip (1774–1842). Isapoolsete esivanemate perekonnanimi Piigert anti Ants Piibu vanaisale Jaan Piigertile (1805–1860). Ants Piip sündis 16. (uue kalendri järgi 28.) veebruaril 1884. aastal ja kasvas üles oma isakodus.

Ta lõpetas Tuhalaane kihelkonnakooli ja 1903. aastal Kuldīga õpetajate seminari, esimeseks töökohaks sai Alüksne (Alulinna) eesti-läti õigeusu kihelkonnakool.

Artiklis „Seitse aastat Kuressaares“ valgustab Liivi Aarma Ants Piibu järgmist eluetappi. Piip töötas alates 1905. aasta sügisest õpetajana Kuressaare kihelkonnakoolis ja valiti aasta hiljem Kuressaare merekooli õpetajaks. Merekoolis kujunes Piibu tegevus üllatavalt mitmekülseks. Ta võitles innukalt merehariduse laiendamise eest, osales aktiivselt Kuressaare haridusseltsi ja Mereasjanduse Seltsi loomisel ja tegevuses ning aitas korraldada meremeeste täienduskursusi kaptenipaberite saamiseks. Piibust kujunes tuntud ja tunnustatud ühiskonnategelane ning rahvuslike ürituste eestvedaja, kes erinevate seisukohtade kokkupõrgetes suutis alati lahendusi leida.

1908. aastal lõpetas Ants Piip eksternina Kuressaare gümnaasiumi ja alustas juuraõpinguid Peterburis. Piibu ülikooliaastaid lähemalt käsitlevas artiklis „Ants Piip ja Peterburi ülikool“ iseloomustab Sirje Tamul Peterburi ülikooli kuulsat ja nõudlikku õigusteaduskonda ning tõdeb, et võimeka ja tööka Piibu õpingud kulgesid edukalt. Ta sai 1913. aastal magistrakraadi ja nimetati stipendiaadiks, et valmistuda professorikutseks rahvusvahelise õiguse valdkonnas. 1916. aastal sai Piibust eradotsent ja 1917. aastal alustas ta õppejõutööd loengutega rahvusvahelise mereõiguse alal.

Näis nii, et Ants Piibu elutee ja edasine karjäär olid juba kindlaks määratud, kuid 1917. aasta Veebruarirevolutsioon tõi Vene impeeriumi rahvaste ellu suure murrangu. Ants Piibust kujunes ühiskonnategelane ja poliitik, kelle vankumatuks eesmärgiks oli eestlaste rahvuslike huvide kaitsmine, võitlus alul autonoomia, seejärel iseseisva Eesti riigi loomise eest. Kogumiku järgnevates artiklites vaatlleb Heino Arumäe Ants Piibu diplomaatilist tegevust Londonis 1918. aastal, osalemist Esimese maailmasõja lõpetamise rahukonverentsil Pariisis 1919. aastal ning Eesti-Vene rahuläbirääkimistel Tartus. Artiklis „Eesti esindaja Londonis 1918“ meenutatakse, kuidas seoses Eesti iseseisvumisprotsessiga tõusis 1917/1918. aastavahetuse paiku päevakorda vajadus luua suhteid välisriikidega. 18. (31.) jaanuaril 1918 kinnitasid Maanõukogu ja Maavalitsus välisdelegatsiooni nime all tuntud Eesti esinduse liikmeteks Jaan Tõnissoni, Ants Piibu, Karl Robert Pusta, Karl Menningu, Mihkel Martna, Ferdinand Kulli ja Eduard Virgo. Välisdelegatsiooni liikmed jõudsid Lääne-Euroopasse sama aasta kevadel ning saavutasid Prantsusmaa, Suurbritannia ja Itaalia *de facto* tunnustuse Eestile ja lubaduse määrata riigi staatus kindlaks pärast ilma sõja lõppu plaanitaval rahukonverentsil.

Londonisse saadetud A. Piip organiseeris seal väikesearvulise esinduse, millest kasvas hiljem välja Eesti saatkond. Aktiivse isiksuse ja innuka suhtlejana lõi ta kontakte poliitikute ja ajakirjanikega, Briti välisministeeriumi töötajatega ning teiste riikide esindajatega. Ta põhjendas arvukates märgukirjades ja avaldustes Eesti riigi eluõigust, selle tunnustamise ja abistamise vajadust ning paljastas Berliini võimude ja baltisaksa aadli esindajate kavatsusi Eesti

allutamiseks Saksamaale. 1918. aasta sügisel taotles Piip väga aktiivselt Suurbritannia abi Eestile, eriti õhutades laevastiku saatmist Eesti vetesse. Intensiivne töö Londonis andis palju kogemusi ja Ants Piibust kujunes üks Eesti parimaid diplomaate.

Seoses jaanuaris 1919 alanud rahukonverentsiga saadeti Pariisi Eesti välisdelegatsioon välisminister Jaan Poska juhtimisel, selle koosseisu kuulus ka Ants Piip. Delegatsiooni põhieesmärk oli Eesti riigile *de iure* tunnustuse saavutamine, aga ka abi taotlemine raskes Vabadussõjas. Artiklis „Ants Piip ja Pariisi rahukonverents“ iseloomustataksegi Piibu ja ta kaaslaste tegevust, aga ka Lääne suurriikide poliitikat Balti riikide iseseisvuse asjus. Pariisi konverentsil räägiti palju rahvaste enesemääramisõigusest, kuid „Vene küsimusele“ lähendust otsides sellest eriti ei hoolitud. Briti, Prantsuse, USA ja Itaalia juhtivad riigimehed leppisid Omskis paikneva admiral Koltšaki „valge“ valitsusega telegrammide vahendusel kokku, et Eesti ja teisedki Vene impeeriumi piiridel tekkinud riigid, välja arvatud Poola ja Soome, jäävad autonoomsete osadena Venemaa koosseisu.

Kui Eesti delegatsiooni lootused Pariisis ei täitunud, teatas välisminister Jaan Poska, et nüüd tuleb välispoliitikas otsida uusi teid, tema lahkub ametist ja välisministriks peaks saama keegi noorem ja paindlikum mees. Selle mehena pidas Poska silmas Ants Piipu, kelle ta oli enda äraolekul nimetanud ka Eesti delegatsiooni juhiks. *Uute teede* all mõeldi tookord kahte olulist eesmärki, nimelt rahu või vaherahu sõlmimist Nõukogude Venemaaga ning sõjalis-poliitilist koostööd Soome, Läti ja Leeduga ning Balti liidu loomist mainitud riikide vahel.

Artiklis „Ants Piip ja Tartu rahu“ vaadeldakse Piibu rolli rahuläbirääkimiste ettevalmistamisel, Balti riikide koostöö korraldamisel ja osalust Tartu rahukõnelustel. Välisminister Jaan Poska kutsus Ants Piibu Pariisist rahudelegatsiooni juhtima, ent kui ta 21. septembril 1919 Tallinna jõudis, pakuti talle hoopis välisministri ametit. Piip keeldus, eelistades säilitada töökoha Londonis, ja asudes olude sunnil välisministeeriumi etteotsa vaid välisministri abina, kuid seoses valitsusremondiga kinnitati ta 9. oktoobril siiski välisministriks. Rahuläbirääkimisteks valmistuti mitmeski mõttes keerulistes oludes. Sisepoliitilised vahekorrad oli komplitseeritud, Lääne suurriikide esindajad vaidlesid kategooriliselt punase Venemaaga rahu sõlmimise vastu ning nõudsid, et Eesti toetaks Loodearmeed ja kindral Judenitšit, kes valmistus pealetungiks Petrogradile.

Ants Piip jäi rahukursile kindlaks ja pidas raadio teel läbirääkimisi Moskvaga ka Loodearmee esialgse eduka pealetungi ajal. Ta töötas koos Rein Eliasoriga välja rahuläbirääkimiste kava ja püüdis saavutada, et rahu sõlmitaks koos põhja- ja lõunanaabritega. Eesti jäi siiski üksi, sest Soome veel rahu ei soovinud ning Läti ja Leedu osalemist takistasid mitmed asjaolud. Tartus 5. detsembril alanud pingeliste läbirääkimiste käik on küll üldiselt tuntud, kuid kõnesolevas artiklis on Ants Piibu tegevust jälgides lisatud üldpilti täendavaid detaile.

Tartu rahu sõlmiti 2. veebruaril 1920 ja juba 13. veebruaril sõitis Piip Londonisse, jätkama tööd Eesti esindajana. Põhieesmärk oli endine – Eesti riigile *de iure* tunnustuse saavutamine. Ta esitas, sageli koos Pustaga, suurriikidele rea märgukirju ja selgitas väsimatult, et ainus reaalne tee „Vene küsimuse“ lahendamiseks on majanduslike sidemete loomine Nõukogude Venemaaga.

Oktoobris 1920 sai Ants Piibust täiesti ootamatult peaminister. Küllo Arjakas annab artiklis „Peaminister ja riigivanem 1920–1921“ detailse ülevaate kolm kuud võimul olnud valitsuse tegevusest. Asutava Kogu poolt 15. juunil 1920 vastu võetud põhiseadus jõustus 21. detsembril ja Ants Piibu ametinimetuseks sai peaministri asemel riigivanem. 27.–29. novembrini toimusid Riigikogu valimised ja rahvasaadikud kogunesid esimesele koosolekule 4. jaanuaril 1921. Samal kuupäeval esitas valitsus Riigikogu juhatusele lahkumisavalduse. Seekord Ants Piip Londonisse ei kiirustanud, vaid ootas, mismoodi sündmused arenevad. Ta ei eksinud, sest riigivanemaks saanud Konstantin Päts kutsus ta välisministriks 25. jaanuaril ametisse kinnitatud valitsusse. Heino Arumäe artiklis „Välisminister 1921–1922“ vaadeldakse Ants Piibu töö- ja murerohket tegevust Eesti välispoliitika juhtimisel. Kogu tema tegevuse *credo* oli riigi julgeoleku kindlustamine välispoliitiliste vahenditega, seda eesmärki peeti silmas suhete arendamisel nii Lääne suurriikide ja Nõukogude Venemaa kui ka põhja- ja lõunanaabritega. Antandi riigid tunnustasid Eestit *de iure* 26. jaanuaril 1921, järgnes tunnustamine paljude teistegi riikide poolt. Ants Piibu sümpaatia kuulus lääneriikidele, ta taotles eriti Eesti-Briti suhete igakülgset tugevnenemist. Samas nägi ta märksa rohkem vaeva Eesti-Vene suhete korraldamisega. Artiklis käsitletakse rahulepingu täitmisega seotud küsimusi, kuid ka kahe riigi suhetes üles kerkinud vastuolusid ja konflikte. Venemaaga majandussidemete arendamisel esines Eestis, nagu paljudes teisteski riikides, hulk illusioone ja väärarvestusi, mis tegelikkuses ei realiseerunud. Ants Piibu tegevuse pöörõhk oli aga suhete arendamisel Venemaa teiste läänepoolsete naabritega ning Soomest Poolani ulatuva Balti liidu loomine. Ajuti näis, et sellesuunalisi jõupingutusi kroonib edu, kuid kohe järgnesid tagasilöögid ja liitu luua ei õnnestunud. Tõsi küll, ega Balti liidu loomiseks tookord reaalseid eeldusi olnudki.

Ants Piip vabastati ametist 21. novembril 1922, ta lükkas tagasi Juhan Kuke kutse tulla tema valitsusse välisministriks ja asus tööle professorina Tartu ülikoolis. Kuid huvi välispoliitika vastu püsis ja novembrist 1923 kuni detsembrini 1925 oli ta Eesti saadik USA-s. Eero Medijaineni artiklis „Ants Piip saadikuna Ameerikas“ iseloomustatakse lähemalt Eesti ja USA mõneti komplitseeritud suhteid, eriti viivitamist Eesti *de iure* tunnustamisega, ning vaadeldakse Piibu tegevust kahe riigi suhete reguleerimisel. Kõige olulisemad tulemused olid Vabadussõjast pärit Eesti võla fundeerimine ja kaubalepingu sõlmimine detsembris 1925.

Detsembrist 1925 juulini 1926 oli Ants Piip välisminister Jaan Teemanti valitsuses ja maist oktoobrini 1933 Jaan Tõnissoni valitsuses, kuid käesoleva kogumiku piiratud maht ei võimalda kahjuks tema eluloo neid etappe põhjalikumalt käsitleda. Küll aga ei saa üle ega ümber Piibu pikka aega kestnud tööst õppejõuna ja sellest kirjutab Sirje Tamul artiklis „Tartu ülikooli professor 1919–1940“. Teadagi oli 1. detsembril 1919 avatud Tartu ülikoolil esialgu õppejõududest suur puudus ning Piip kinnitati juba 7. septembril rahvusvahelise õiguse professori kohusetäitjaks, kuigi õppetööga sai ta tasapisi alustada alles kevadel 1922 ja täie jõuga sama aasta detsembris. Piibu loengud olid nii populaarsed, et neid tuli pidada isegi ülikooli aulas. 1930. aastate teisel poolel oli Piip üks aktiivsemaid ülikooli autonoomia eest võitlejaid ja kirjutas alla 30. oktoobril 1936 Konstantin Pätsile esitatud nelja endise riigivanema kriitilisele märgukirjale.

Seejärel astus Ants Piip taas poliitikasse. Ta valiti 1938. aastal Tartu demokraatliku opositsiooni esindajana Riigivolikokku ning välis- ja riigikaitsekomisjoni liikmena osales välispoliitiliste küsimuste arutamisel. Ago Pajuri põhjalikus artiklis „Ants Piip ja baaside aeg 1939–1940“ on näidatud, kuidas Piibu õlule langes ränk koorem. Ta võttis osa septembris 1939 Moskvas baasidelepingu üle peetud läbirääkimistest ja sai 12. oktoobril ametisse kinnitatud Jüri Uluotsa valitsuses välisministriks. Selles ametis tuli tal käia Kolgata teed, sest Eesti sattus Moskva võimurite üha tugevneva surve alla. Tuli taluda, kuidas baasidelepingut rikuti, kuidas Talvesõja ajal Eesti lennuväljadelt startinud Nõukogude lennukid Soome linnu pommitasid, kuidas üha uusi maa-alasid baasideks nõuti, kuidas Eesti okupeerimist ette valmistati ja läbi viidi ning riik lõpuks NSV Liidu koosseisu lülitati.

Suuremat osa iseseisva Eesti riigi loomisel, kaitsmisel ja juhtimisel silma paistnud riigimehi ja kõrgemaid ohvitseri tabas julm saatust ning märtrite seas oli ka Ants Piip. Liivi Aarma artiklis „Ants Piibu represseerimine“ on vaadeldud, kuidas ta 30. juunil 1941 vangistati, Tartu vanglasse toimetati ja Nõukogude julgeolekutöötajad 1. juulil tema ülekuulamistega alustasid. Piibu saatuseks said Permi (tookord Molotovi) oblastis Solikamski piirkonnas asunud vangilaagrid, ta suri 1. oktoobril 1942 Nõrobi laagris.

Kõik me oleme pärit oma lapsepõlvemaalt, vanemad ja kodu mõjutavad kõigi eluteed. Ants Piibu kodu oli edumeelses eesti taluperes, kus hinnati haridust. Isa Jaan Piigert (1854–1924) suutis tööka, ettevõtliku ja haridust hindava mehena anda Antsule ja oma teisest abielust sündinud lastele nii palju haridust, et kolm neist lõpetasid edukalt ülikooli. Ants Piip kuulus eestlaste esimesse haritlaspõlvkonda, kellelt meie ajaloo käik nõudis palju ning kes tegusate inimestena oma missiooni täitsid. Ta oli üks nendest meestest, kes Eesti saatust otsustavalt mõjutades rakendas aastatel 1917–1920 kogu oma jõu kodumaa huvide teenistusse. Järgnevalt mõned väljavõtted Ants Piibu erakirjadest, mis kajastavad tema tookordset mõttelaadi.

Kui Saksa okupatsiooniväed Eesti territooriumi haarasid, andis Piip endale tšotuse: ma ei puhka enne, kui Eesti on vaba. Kirjas 29. juunist 1919 kinnitas Piip, et on kodumaa hüvanguks valmis kõigele: „Kästakse uulitsaid puhastada – lähen, kästakse rahva etteotsa astuda – astun, kui aga seda vajadus nõuab.“ 14. juunil 1919 Pariisist saadetud kirjas võrdles Piip oma elu podiseva pudrupaja või keeva katlaga: „Nagu orav puuris jookse aga ümber ööd ja päevad. Palju seal tagajärgi, jumal teab. Aga isikliku elu olen küll mõneks ajaks varna visanud.“

Aastad 1917–1920 ja kaks järgnenud ministriaastat olid Ants Piibu elus töö- ja murerohted, kuid andsid positiivseid tulemusi. Seevastu kaheksa kuud välisministri ametis baaside perioodil olid üksainus kannatuste rada. Piip püüdis säilitada optimistlikku meelelaadi, kuid pidi nägema Eesti Vabariigi ajutist kadumist maakaartidelt. Üsna pea lõppes ka ta enda elutee – see oli kättemaks Eesti riigi loomisel ja arendamisel üles näidatud teenete eest.

Koostajad